

Ольга Деркачова

СВІТ У ТЕКСТІ

ТЕКСТОВИЙ СВІТ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІРИКИ

Деркачова О.С. Світ у тексті (еволюція стильових систем в українській ліриці другої половини ХХ ст.: Монографія. – Івано-Франківськ: Типовіт, 2013. – 300 с.

Слово “світ” в українській мові надзвичайно багатозначне. Це Всесвіт і його частина, Земля, людське суспільство в цілому й обмежене коло людей, певна сфера діяльності та явища природи, синонім “світла”. Сучасні науковці в пошуках нових напрямів дослідження текстів застосовують це слово до різних явищ: поетичний світ, світ мови, світ філософії тощо. “Світ у тексті...” Ольги Деркачової – це комплексне дослідження української лірики другої половини ХХ ст. Авторка обирає трактування поетичного тексту як певного знаку, тому методологічною основою дослідження обрано семіотику, прийоми якої застосовано до теорії і практики тлумачення тексту.

Особливістю структури монографії є її багатоступеневість та аналіз кожного виду лірики (референтної, немімезисної, нереперентної) в окремому розділі, який теж має низку підрозділів.

Перший розділ – “Диференціація стильових систем української лірики другої половини ХХ століття” – традиційно присвячений теоретичним питанням: окресленню термінологічного інструментарію (напрямок, стиль, школа, течія), тлумаченню особливостей побудови семіотичного квадрата для кожного виду лірики, виокремленню основних стильових систем означеного періоду. Щодо останнього, то дослідниця хоча й застосовує хронологічний поділ, але наголошує, що він доволі умовний, і пропонує залучати, крім хронологічного принципу, смисловий і типологічний (42). Також О. Деркачова зазначає, що для періодизації обрала не лише групи авторів, а й групи творів, тому йдеться про “стильову систему як загальну категорію” (44). У розділі міститься також тлумачення терміна “референтна лірика” та визначено її основні риси. У контексті семіотичного аналізу авторка асоціює стильові системи аналізованого періоду з іконічним знаком, знаком-індексом і знаком-символом.

У розділі другому – “Референтна лірика” – розглядаються основні засади лірики 1950–1980 років на рівні провідного стилю (соцреалізм), тематики, образу автора та дійсності, функції заголовку, художніх особливостей. Дослідниця наголошує, що хоча соцреалізм і був панівним напрямом, в українській літературі сформувалася резистансна лірика (1940–1950 роки). Аналізуючи упівську поезію, вона вирізняє такі

знаки у підґрунті її системи: зброя, ворог, герой, смерть, земля, журавлиний спів, голос предків (68). Визначаючи філософську лірику ХХ ст. резистансною, О. Деркачова виокремлює медитацію, роздум, умовивід, сентенцію як симулякри образності в ній, розглядаючи в цьому контексті вірші М. Рильського, І. Муратова, Л. Первомайського. Звертаючись до міфологічного мислення, дослідниця виокремлює ідеологічний міф, міф про героя, опозицію свої–чужі в референтній ліриці, національний міф у резистансній. Щодо типу автора референтної лірики, то, на її думку, можна виокремити автора-ремісника й автора-художника, причому перший тип зустрічається в ліриці молодшого покоління, а другий набуває нового відтінку – радянський художник (103). До цієї класифікації, запозиченої в С. Руссової, авторка додає третій тип – автор-воїн, притаманний упівській ліриці.

Розділ третій – “Особливості немімезисної лірики” – присвячений аналізу текстів поетів-шістдесятників і представників Київської школи. Визначаючи шістдесятництво як основу немімезисної лірики, О. Деркачова наголошує на такій специфіці її образності, як протиставлення між дійсним та уявним та побудові художнього тексту за принципом “світ як текст” (116). Зауважує авторка і складність явища шістдесятництва, приєднуючись до дефініції Д. Бобишева (шістдесятники, це ті, кому владою було дозволено трохи відхилитися від норми), і дає власне тлумачення цього явища: “Це був автономний сегмент, що ввійшов у конфлікт із державою та жив двома

життями – одне з них збігалось із життям загальним” (119). Із цієї подвійності й виходить, на думку дослідниці, немімесисність їх лірики. Аналізуючи поезію Ліни Костенко, І. Драча, І. Калинця, М. Вінграновського, авторка монографії виокремлює такі провідні образи-символи їх творчості, як образ матері, образ сина, символи війни та родинної ідилії, образ Батьківщини, причому, на її думку, це все трансформації архетипу Великої Матері. Перехідним етапом від немімесисної до нереферентної лірики, або, з огляду на семіотику, від знака-індекса до знака-символа стала, як вважає авторка, лірика поетів Київської школи. Базуючись на класифікаціях і характеристиках І. Андрусяка, Т. Пастуха, В. Моренця, Л. Тарнашинської, вона акцентує, що у творчості київських поетів “світ стає текстом, який треба розшифрувати” (140). Використовуючи для аналізу семіотичний квадрат, дослідниця доходить висновку про межовість поезії киян, що тримається на опозиції життя / смерть, світ / потойбіччя, небо / земля. Аналізуючи тип автора в немімесисній ліриці, підсумовує, що найактуальніші типи автор-художник та автор-ізгой.

У розділі четвертому – “Моделювання світу в системі не референтної лірики” – проаналізовано поезію сучасного періоду, особливістю якої, на думку О. Деркачової, є розмитість меж між означувальним та означальним, що “трансформується у творення альтернативної дійсності в поетичному тексті” (173). У контексті семіотичного аналізу авторка констатує втрату знаком свого сталого значення; знак стає елементом подвійної вторинності або “текстом у тексті” (термін Ю. Лотмана). Дослідниця акцентує важливість не лише тексту, а й імені автора, назви літературного гурту. На підставі аналізу текстів С. Жадана, К. Москальця, О. Ірванця з використанням семіотичного квадрата О. Деркачова виокремлює опозиції світ / хаос, створення / деструкція, життя / смерть, я / світ. Найяскравішим виявом подвійної вторинності є інтертекст як засіб нереферентності. Авторка наголошує на такій відмінності текстів сучасних авторів, як прагнення відтворити власний світ, для знання якого читач не потребує досвіду. Щодо рівнів інтертексту, то дослідниця вирізняє такі: дописування чужих текстів

у С. Вишенського, переміщення героїв у новий простір і час у С. Процюка, альтернативна історія у Ю. Андруховича й В. Слапчука. Виокремлені агресія (вербальна та фізична в А. Охримовича, проєтована на індивід або соціум у Ю. Андруховича) і символ болю (біль як онтологічна складова в С. Вишенського, мазохізм як рівень болю в О. Солов’я, суїцидальні мотиви в Ю. Андруховича, С. Вишенського, С. Процюка) як основні принципи моделювання світу нереферентної лірики. Щодо типу автора, то О. Деркачова акцентує на продовженні традиції автора-художника, на появі нових типів – автора-трикстера та автора-звичайної людини, показуючи особливості кожного з них.

У висновках авторка наголошує на виявлених особливостях кожного аналізованого періоду й акцентує на еволюції стильових систем української лірики другої половини ХХ ст., яку вона бачить у такій послідовності: референтна-немімесисна-нереферентна лірика або іконічний знак – знак-індекс – знак-символ у контексті семіотичного аналізу. Монографію завершує потужний список використаних джерел (496 позицій), з яких 27 – публікації авторки.

Серед безсумнівних достоїнств та оригінальних елементів дослідження варто згадати використання авторкою схем, малюнків, діаграм для ілюстрації тієї чи тієї теоретичної або практичної тези (тут нерідко використовуються терміни суміжних наук – синусоїда, координатне поле, множинність, стрибкоподібність тощо). Для ілюстрації аналізу тексту авторка обрала семіотичний квадрат А. Ж. Греймаса, який, на її думку, за структурою подібний до логічного квадрата Аристотеля. До позитивних моментів відносимо й авторське трактування явища шістдесятників і виведення з нього стильових особливостей лірики, і новий підхід до тлумачення текстів сучасної літератури. На нашу думку, теоретична та практична цінність монографії полягає також у застосуванні семіотичного аналізу як провідного методу дослідження поетичних текстів. Оригінальність, теоретична та практична вагомість рецензованої праці заслуговує на увагу з боку літературознавців, мовознавців, філософів, фахівців інших галузей науки, викладачів і студентів.

*Олена Даніліна
м. Київ*

Отримано 5 жовтня 2015 р.